

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Hunok és magyarok „Csupán Hunniának ne volnának meg a maga költeményei és legendái Attiláról?”¹

Az Arany János-emlékév ismét ráirányította a figyelmet a magyarországi hun hagyomány kérdésére,² amivel számos szegedi történész is foglalkozott,³ s nem utolsósorban magát Aranyt is szinte élete végéig foglalkoztatta. Dózsa Dániel „Zandirhámjáról” szóló, befejezetlen írása szépen megvilágítja a költő dilemmáját: „*létezhetik-e epikus költészet történeti alap nélkül*”.⁴ Ezzel már el is jutottunk a történeti források forrásértékének problémájához. Aranyt ebben a cikkben egyébként leginkább az izgatta, hogy lehet-e hiteles, eposzi mű alapjául vehető néphagyománynak tekinteni a Dózsa által használt úgynevezett Csíki Székely Krónikát.⁵

Arany meghatározó forrásai a magyar krónikák voltak, de mivel azok igen szűkszavúak, értelemszerűen a cselekmény bonyolításához a német mondavilágból kellett kölcsönöznie, ahol a monda számos elemét megtalálta. Arany sokat merít Kézaiból, valószínűleg 1833-as Podhradszky-féle kiadását használta,⁶ de természetesen ismerte a nyomtatott Thuróczykrónikát (1488), használta továbbá Priszkoszt és Jordanest is, amint azt Grexa Gyula szépen

---

¹ Thiery Amadé: Attila-mondák. Pest, 1864. Szabó Károly fordításában idézi Sebestyén László: Kézai Simon védelmében. Bp., 1975. 98. (Új kiad. 1997).

² A dolgozat első változata 2018. június 13-án a Magyar Történelmi Társulat Arany János-konferenciáján hangzott el.

³ Kristó Gyula: Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? In: Tanulmányok az Árpád-korról. Bp., 1983. 313–329. Első megjelenés: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához. 3. Mítosz és történelem. Szerk. Hoppál Mihály–Istvánovics Márton. Bp., 1978. 55–64.; Kordé Zoltán: Gondolatok a székely eredetkérdésről. *Aetas*, 12. évf. (1997) 2–3. sz. 21–30., itt 23–30.; Uő: Néhány gondolat a Csaba-problémáról. *Acta Historica* 103. (1996) 57–65.

⁴ Szörényi László: Miért nem fejezte be Arany János a Dózsa Dániel Zandirhámjáról írott kritikáját? *Székegyföld*, 21. évf. (2017) 3. sz. 49–60.

⁵ Ezen a problémán Jókai minden további nélkül túltette magát és annak alapján megírta 1883-ban *Bálványosvár* c. regényét.

⁶ Simon Kézai: *De originibus et gestis Hungarorum libri duo*. Post binas Alexii Horányi editiones tertiam ... emittit Josephus Podhradeczy. Budae, 1833.

kimutatta.⁷ Figyelemre méltó, hogy Arany alaposan és pontosan kijegyzetelte krónikás forrásait, azokat – sejthetően éppen az epikus hitel bizonyítására – nem vegyítette egymással akkor sem, ha a történet kisebb-nagyobb eltéréssel mindegyikben lejegyzésre került, hanem egy kiválasztott változatot verselt meg. Külön figyelmet érdemel, hogy számon tartja a Képes Krónika szövegváltozatát is, pedig az a legtöbb helyen szó szerint egyezik a Thuróczy-krónikával, néhány fejezettől eltekintve, és ezek közé tartozik az Attiláról szóló is.⁸ Nyilván a Thuróczy-művel való nagyfokú egyezés az oka annak, hogy krónikáink közül legutoljára a Képes Krónika kiadása jelent meg, 1867-ben Toldy Ferenc gondozásában.⁹ A Grexa által is bemutatott példák közül most csak egyet említünk.¹⁰ Attila és a pápa találkozásakor a jelenet leírásában Kézai nem szól arról, hogy az égi jelenségnek ősz haja lenne, és hogy fogát csikorgatja, míg Thuróczy művében¹¹ mind a két tulajdonságot olvashatjuk.¹²

Arany János: Csaba királyfi	Thuróczy János (23. fej.)
„Monda, és Etele szemét égre veté, Csodálatos alak onnan fenyegeté: Egy ősz, papi ember, tisztelendő arccal, Csikorgatta fogát, éles kivont kard- dal.”	„Ott állt mellette egy másik férfi papi ruhába öltözve, hosszú, tiszteletet parancsoló ősz sa- kállal, aki kivont kardját ott tartotta a kezében, morogva és fogait csikorgatva... fenyegetett meg.”

A hun–magyar hagyomány felerősödő kritikája valójában már nem befolyásolta a költőt.¹³ Hunfalvy Pál 1876-ban intézi az első támadást a hun monda hitelessége és magyarsága ellen, a német kritikai történetírás többek között a magyar Anonymus hitelességét szétzúzó szigorú véleménye hatására, ami kisebb-nagyobb megszakításokkal mind a mai napig tart. Ebben nem kis szerepe van annak a körülménynek, hogy a hun–magyar hagyománynak (a hunok, pontosabban Attila említésének) első ránk maradt, hazai lejegyzésű, írott emléke rendkívül kései, az 1200 körül alkotó Anonymus gesztájában található meg,¹⁴ és meglepő módon a 16. századi magyar nyelvű históriás ének-költészet számára is idegen maradt a téma.¹⁵

⁷ Grexa Gyula: Arany János Csaba királyfi-jának töredékei. Első közlemény ItK 27. évf. 1. sz. (1917) 24–38.; Második közlemény uo. 2. sz. 151–168.; Harmadik és befejező közlemény uo. 3. sz. 277–296.

⁸ Thuróczy János maga is kevesli az Attilára vonatkozó forrásokat krónikája bevezetőjében. Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika forrásai. Bp., 1967. 180., 186–187., 120–121.

⁹ Marci Chronica de gestis Hungarorum ab origine ad annum MCCCXXX. Recensuit Franciscus Toldy ...versionem Hungaricam adiecit Carolus Szabó. Pestini, 1867.

¹⁰ Grexa Gyula: Arany János i. m. Második közlemény 164.

¹¹ Thuróczy János: A magyarok krónikája. Ford. Bellus Ibolya. Bp., 2001. 54.

¹² A jelenethez lásd még Szörényi László: Arany János i. m. 72.

¹³ S. Varga Pál: A hunok harca a két Aranyánál – avagy egy irodalomszemléleti hagyomány vége. In: A két Arany. Összehasonlító tanulmányok. Szerk. Korompay H. János. Bp., 2002. 98–120., itt 115–116.

¹⁴ E folyamatra részletesen Veszprémy László: A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolatuk. Acta Historica 135. (2013) 25–44.

¹⁵ Vö. Hóman Bálint tanulmányaival. In: Hóman Bálint: Történetírás és forráskritika. 1. kötet. Bp., 1938. 1–162. (reprint: Máriabesnyő–Gödöllő, 2003.)

A képet azonban bonyolítja, hogy a hunok pannóniai jelenléte széles körben ismert volt Európában, és az irántuk való érdeklődés német területen általános volt, miként említésük talán már a 790-es évek után bekerült a Walthariusba,¹⁶ 1200 körül pedig a Nibelungenliedbe.¹⁷ Ebből az is következik, hogy a németeknek jó okuk volt arra, hogy Pannóniában keressék a hunok nyomait, s különösen az epikában „gazdagnak” nevezett Attila kincseit. Nem véletlen, hogy egy osztrák krónikás 1276-os megjegyzése szerint a magyar királyi kincstárát Attila óta gyűjtötték.¹⁸ Az Attilával kapcsolatos hősenek nyomai – Pannónia nevének említése nélkül – a korai németországi latin nyelvű krónikairódalomban is fennmaradtak, köztük a 11. századi bambergi keletkezésű ún. würzburgi krónikában, majd a szintén bambergi Frutolf von Michelsberg krónikájában,¹⁹ míg az írott Teoderik (Detre) mondakör a 9. század végéről származó Hildebrandslieddel indult. Annál szembetűnőbb, hogy Kézai Simon az 1280-as években nem vagy csak alig talált Magyarországon Attilához kapcsolódó mondákat, talán egyedüli nyomnak Buda és Csaba viszálya, Detre alakja, a keveházai ütközet, a hun vezérek sírköve vagy Attila fiainak harca tekinthető. Maga Kézai szinte minden történetet a nyugati irodalomból kölcsönzött, vagy nagy valószínűséggel maga talált ki. Persze csak majdnem mindent, s ez talán lehet egy apró nyom az elveszett szóbeli örökség nyomában.

A németek persze nem tudhatták, hogy Pannóniában pontosan hol keressék Attila nyomait, de leginkább a Duna mentén próbálkoztak, hiszen Attila székhelyeként a két korai magyar királyi székhely, Esztergom és Óbuda egyaránt megfelelt. A nyugati krónikások közül elsőként Liudprand (†972) hozza valamilyen formában kapcsolatba a magyar kalandozásokkal Attila emlékét (III: 6), amikor Aquileia végzetserű elfoglalását eleveníti fel. Hasonlóképpen ide sorolható a „Vita sancti Geminiani” 910 körüli modenai szerzője, akinek a kalandozók megjelenése kapcsán szintén a magyaroknak nevezett hunok és királyuk, Attila jut eszébe. Szempontunkból az 1027 és 1080 között íródott „Chronicon Novaliciense” is nagyon érdekes, hiszen a Waltharius-eposz számos részletét már beilleszti a műbe. Esze-

---

¹⁶ Waltharius latin–német kiadása: Waltharius. Zweisprachige Ausgabe. Lateinisch/Deutsch. Ford. Vogt-Spira, Gregor. Stuttgart, 1994. Magyar fordítása (latin szöveggel): Ekkehard barát: Vita Waltharii manu fortis. Ford. Tulok Magdolna és Makkay János. Bp., 1999. Újabb irodalmára ld. Beckmann, Gustav Adolf: Gualter del Hum- Gaiferos- Waltharius, 2010. 91–160. (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie, 359.) Datálása bizonytalan, legkésőbbi lehetséges megírását a 10–11. századra teszik.

¹⁷ Das Nibelungenlied. Mittelhochdeutsch / Neuhochdeutsch. Hg. Grosse, Siegfried. Nach dem Text von Karl Bartsch und Helmut de Boor ins Neuhochdeutsche übersetzt und kommentiert. Universal-Bibliothek Nr. 644. Stuttgart, 1997.

¹⁸ Continuatio Vindobonensis ad annum 1276. ed. Wilhelm Wattenbach. Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum (továbbiakban: MGH SS) vol. 9 (Hannover, 1851; Stuttgart, 1983.) 698–722., itt: 708., idézi Deér József: A magyarok Szent Koronája. Bp., 2005. 206. (első kiadása németül: Wien, 1966).

¹⁹ Gschwantler, Otto: Die Heldensagen-Passagen in den Quedlinburger Annalen und in der Wuerzburger Chronik, Linguistica et Philologica. Gedenkschrift für Bjoern Collinder. Hrsg. O. Gschwantler–Redei, Károly–Reichert, Hermann. (Philologica Germanica 6), Wien, 1984. 161–181.; Quedlinburgi évkönyv: MGH SS 3, ed. Pertz, Georg Heinrich. Hannover, 1839.) 22–90.; Würzburgi évkönyv: MGH SS 6 (ed. Waitz, Georg. Hannover, 1844.) 17–32.; Frutolf: MGH SS 6. 124–126.

rint Waltharius (Walter) és Attila, az avarok királyának székhelye Pannóniában található, miként az magában a közélatin eposzban is olvasható.²⁰

Később fokozatosan kerülnek be a történetbe az Ungerlant/Ungeren terminusok, kétszer a „Nibelungenlied”-ben, egyszer az 1260 körüli „Biterolf und Dietleib”-ban, sőt a szintén 1260 körüli „Wunderer”-ben Attilát egyenesen magyar királyként emlegetik.²¹ Az 1130 körül íródott Szász világrónika (Sächsische Weltchronik) már nagy meggyőződéssel azonosnak tudja a hunokat és magyarokat, azaz az utóbbiakat az előbbieket leszármazottaiként emlegeti.²² A német krónikás hagyományban a hunok országát a 13. században „Ungeren”-nek fordítják, s két városnevet említenek: Esztergomot (Gran) és Etzelburc-ot, amelyeket a III. kereszties hadjárat idején, 1189-ben Barbarossa Frigyes császár népes, hercegekből és főpapokból álló kíséretével személyesen is felkeresett.²³

Attila és a magyarok közti kapcsolat természetesen már Anonymus működése előtt is dokumentálható. Ennek legkorábbi hazai vonatkozású írott emléke az egyébként Bambergben iskolázott Hersfeldi Lambert krónikájában az 1071-es évnél olvasható.²⁴ Eszerint Salamon magyar király anyja Attila kardját ajándékozta a bajor hercegnek, Northeimi Ottónak 1063-ban. A krónikás 1071-ben ezt abban az összefüggésben említi meg, hogy a kard mindenkire szerencsétlenséget hozott, aki csak birtokolta. 1063-ban Ottó herceg IV. Henrikkel együtt Fehérvárra is eljuthatott, és ismerve erőszakos és gátlástalan személyiségét, könnyen lehet, hogy valóban követelt magának egy kardot a hun király hagyatékából, már amennyiben a történet teljes egészében nem a későbbi szerencsétlen halálesetek magyarozatára született meg. Még érdekesebb, hogy a 12. század közepi „Vita Altmanni” szintén elbeszéli Attila, végső soron Mars kardjának Priszkoszra, majd nyomában az őt népszerűsítő Jordanesre (35. fej.) visszavezethető történetét, anélkül azonban, hogy az Ottó-féle adományról bármit is szólna.²⁵ Nem kevésbé meglepő, hogy Kézai sem említi az olvasmányaiából egyébként általa nyilván ismert kard-legendát.

Günther bambergi püspök (†1065) szintén jó okkal hozható kapcsolatba a magyarországi Attila-hagyomány alakulásával.²⁶ Szerencsére fennmaradt Meinhard bambergi dómscholasticus, későbbi würzburgi püspök levélgyűjteménye. Ennek egyik levele elsőrangú, a korábbi szakirodalom számára sem ismeretlen tudósítást őrzött meg a püspök érdeklődésé-

²⁰ Chronicon Novaliciense. Ed. L. C. Bethmann. MGH SS 7. 73–133.; Williams, Jennifer: Etzel der rîche. Bern, 1981. (Europäische Hochschulschriften, Reihe I., Bd. 364.). 94–95.

²¹ Williams, Jennifer: Etzel der rîche i. m. 242.

²² Deutsche Kaiserchronik. Ed. Edward Schröder. Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken. I/1 Hannover. 1892. (reprint: 1984.) 15544–15546., 15599–15603., 16330–16335. sorok (Radek Tündének köszönöm az adatokat).

²³ Ansbertus: Historia de expeditione Friderici I imperatoris és Arnoldus Lubecensis: Szlávok krónikája. In: Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről. Szerk. Thoroczkay Gábor. Szeged, 2018. 268–284., 438–449.

²⁴ Lambertus Hersfeldensis: Annales. MGH SS 5: 185., fordítása Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor: Írott források i. m. 105–107.

²⁵ Vita Altmanni. Ed. Wilhelm Wattenbach. MGH SS 12. 237.

²⁶ Erdmann, Carl–Norbert Fickermann: Briefsammlungen der Zeit Heinrichs IV. (Monumenta Germaniae Historica: Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, v.) Weimar, 1950. 120–121. idézi még Wattenbach, Wilhelm–Robert Holtzmann: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Ed. Schmale, Franz–Josef. Darmstadt, 1978. 480. Ld. még Erdmann, Carl: Gunther von Bamberg als Helden-dichter. Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur, 74. évf. (1937) 116.

ról. Ebben a rosszindulattól sem teljesen mentes levélben feljegyezték ugyanis róla, hogy Szent Ágoston és Szent Gergely műveinek tanulmányozása helyett inkább Attila és Dietrich von Bern, azaz Veronai Detre alakja foglalkoztatta.

Meinhard személye már azért is érdekes számunkra, mert Bambergben feltehetően iskolatársa volt a kardadományt lejegyző, imént említett történetíró, Hersfeldi Lampert. Ráadásul tudjuk, hogy volt egy kolligátum kézirat Bambergben, ami Kézai fő forrásának, Jordanesnek gótokról szóló művét is tartalmazta. Lampert hunokra vonatkozó információit 1058–59-re datált jeruzsálemi zarándokútja során is gyarapíthatta, amennyiben a néhány évvel későbbi nagy, több ezres zarándoklathoz hasonlóan ő maga is Magyarországon utazott keresztül. Maga Günther, a későbbi passzai püspökkel, Altmannal együtt a nagy 1064–65-ös szentföldi zarándokút alkalmával utazott át Magyarországon, s a visszaúton itt is érte a halál. Így jó okkal következtetünk arra, hogy e zarándoklatokon az Attila-kérdés legismertebb „szakértői” vettek részt, akik első kézből tájékozódhattak a pannóniai helyszínek felől. Nyilván meg is találták, amit kerestek: a látott római romok meggyőzheték őket arról, hogy valóban Attila földjén járnak, s a romok az ő hajdani birodalmának a maradványai.²⁷ A német hatásra kétségbevonhatatlan bizonyíték III. Béla magyar király névtelen jegyzője, aki többször is említi Attila király városát. Jellemző, hogy nem csak a latin formát „civitas Atthile”, hanem – négyszer – annak német alakját, „*Ecilburgu*” is használja, ami – a németül egyébként valószínűleg nem tudó szerző esetében – a mondakör korabeli német eredetére (Etzelburg?, ahol Etzel „Attila” nevét jelöli) egyértelmű bizonyíték.²⁸ Az első fejezetben határozottan ki is emeli, hogy „*que per linguam Hungaricam dicitur, nunc Buduvar et a Thotonicis Ecilburgu vocatur*”. Bizonyos részletek azonban biztosan nem magyarországi forrásból származnak, így gesztájának 451-es évszáma, amely az ún. catalaunumi csata hiteles évadata, és Attila „Isten ostora” jelzője. A Névtelen „*fugatis Romanis*” (1. fej.) – egyébként magában álló – beszúrása is a hun–római harcokra való rövid utalásnak is tekinthető.

A 12. század közepén íródott „Kaiserchronik” szerint Budán temették el Attilát („*ze Ovene*”), Buda itteni meggyilkolásáról azonban nem tud, így Jennifer Williams helyesen gondolta 1981-es könyvében, hogy Kézai próbálja elsőként megmagyarázni Bleda halálát.²⁹ Követői aztán annál többen lesznek, Bonfini a véres tett indoklására politikai védőbeszédet rögtönzött Attila védelmében, míg Otrókosi Fóris Ferenc 1693-ban Prizkosz forrásadatának hiányával érvel a testvérgyilkosság vádjának bizonyíthatatlansága, így Attila ártatlansága mellett.³⁰ Maga Arany pedig minden bizonnyal Machiavelli művére is támaszkodva a

²⁷ Összefoglalóan ld Veszprémy László: Zarándokok és zarándoklatok a 11. századi Magyarországon. In: Európa és Magyarország Szent László korában. Szerk. Bárány Attila–Pósán László. Debrecen, 2017. 57–70.

²⁸ Anonymus, Notary of King Béla: The deeds of the Hungarians. Master Roger’s Epistle to the sorrowful lament about the destruction of Hungary by the Tartars. Ed. Bak, János–Martyn Rady–Veszprémy László. (Central European Medieval Texts, vol. 5.) Bp.–New York, 2010. 7., 9., 17., 23., 27., 33–37., 41., 51–55., 73., 77., 101–103., 107–109., 115.

²⁹ Simonis de Kéza: Gesta Hungarorum. Ed. Veszprémy László. (Central European Medieval Texts, vol. 1.) Bp.–New York, 1999. 27., 39., 53.

³⁰ Összefoglalóan Ábrahám Ádám: Az Attila-kép alakulása történetírásunkban. *Belvedere*, 21. évf. (2009) 5–15.

hatalom természetében pillantja meg a tett okát.³¹ Könnyen lehet, hogy Attila hazai, budai temetési hagyományából fejlődött ki a Buda–Bleda-monda, míg csekélyebb annak a lehetősége, hogy megfordítva, a német eredetű temetési leírás hatott egy, ezek szerint a 12. század közepénél régebbi Buda–Bleda-mondára.

A Buda-monda mellett a Detre-monda hazai recepciójával és népszerűvé válásával is számolni kell, bár magáról a hazai változatról annyit sem tudunk, mint a Buda–Bleda-történetről. Veronai Detre, a német nemzeti hősmonda egyik főalakja kétségtelenül a német hagyományból érkezett. Kézainál részt vesz a hunok elleni ütközetekben. Az utolsó csatában egy nyíl megsebzti, de Thuróczy már azt is tudja, hogy bár a nyíl hegye homlokában maradt, nem halt bele, hanem hazament Rómába, sőt a latin szövegben magyarul idézi Detre nevét, „haláltalan”.³² Bizonyos, hogy a Detre-történetet a nyugaton ismeretlen nyíllal nem Kézai találta ki, az ő korában már beszélték az országban.³³ Négyesy László Detre ármányos alakját egyenesen Vid ispánéval rokonította, de mi Négyesyvel szemben arra gondolunk, hogy inkább Detre ármányainak leírása hathatott a magyar krónika Salamon–László-történetének 12. századi szerkesztőjére.

Arany óvatosan kerülte Attila temetésének hagyományát, pedig ez is tartogat meglepetéseket, amit legutóbb Lezsák Gabriella tekintett át.³⁴ Sokáig azt hittük, hogy egy 19. századi fikcióval van dolgunk, hiszen Móra Ferenc szerint a folyómederbe temetés motívumát Ipolyi Arnoldtól vehette át Jókai Mór és Gárdonyi Géza. A meglepetésünk azonban kétszeres: először is a 13–14. századi német krónikák, így a Szász világkrónika már Attila folyómederbe temetéséről tájékoztatnak, míg korábban az említett 12. századi „Kaiserchronik” csak a temetés budai helyszínéről tudott. Ezek ráirányítják a figyelmet Mátyás király személynökének, Drági Tamásnak 1465 körüli világkrónika-szerkesztésére, ahol e motívumok, a hármaskoporsó a folyóban, szintén szerepelnek.³⁵ Ennek lehetséges forrása Heinrich von München 14. századi rimes világkrónikája, amely említi a hun király „vízbe” temetését, igaz, annak pontos helyéről nem tud semmit („*mindmáig a világon senki sem tudja, hogy Attila király hova került*”). Ezek szerint az Attila-történet Budával, mint földrajzi hellyel való kapcsolatba hozása legkésőbb a 12. század közepén megtörtént, ami teljesen új megvilágításba helyezi a hagyomány történetét. Ezek szerint a magyarok, magyarországi németek ekkortól már hallhattak, a jóvoltukból akár olvashattak is Buda városa, valamint Bleda és Attila kapcsolatáról, sőt igen valószínű, hogy e történet alakításában maguk is aktívan részt vettek. Annál rejtélyesebb, hogy a folyóba, többszörös koporsóba való temetésnek a többi

³¹ Takáts József: A Buda halála politikája. In: Hazám tudósi, könyvet nagy nevének – Arany János pályájának művelődéstörténeti olvasatai. Szerk. Cieger András. Bp., 2017. 131–152.

³² „*propter hoc immortalitatis nomen usurpasse narratur, Hungarorumque in idiomate halalthalon Detreh dici meruit presentem usque diem*”. (14. fej.) Johannes de Thurocz: Cronica Hungarorum. Textus. Ed.: Galántai Erzsébet–Kristó Gyula. Bp., 1985. 37. Hasonlóképpen a magyar nyelvű mondákra utal Krimhilda fürdőjére való utalás Óbuda közelében, vö. „*quoddam rivulum fluviale vulgo Krumhelthfferdeye vocatum*”. Mária királynő, 1389. november 3. ZSO I. 145.o., nr. 1178.

³³ Ld. még a függeléken közölt részleteket.

³⁴ Négyesy László: Árpádkori motívumok a Buda halálában. In: Philologiai dolgozatok a magyar–német érintkezésekről. In: Heinrich Gusztáv Emlékkönyv. Szerk.: Gragger Róbert. Bp., 1912. 17–23.

³⁵ Veszprémy László: Egy későközépkori világkrónika a Mátyás-kori historiográfiában. Johannes de Utino latin nyelvű krónikájának hazai recepciója. *Századok*, 144. évf. (2010.) 465–484., itt: 474–479.

hazai krónikában semmiféle említése sem maradt, pedig kézenfekvő lenne, hogy a német hagyományba hazai földről kerüljön be.

Macartney Elemér érveit alapvetően meggyőzőnek találjuk, melyekkel Hóman Bálintnak az ősgesztára és az abba bedolgozott Attila-hagyományra vonatkozó nézeteit kritizálta. Ugyanakkor egyre több jel mutat arra, hogy a német és magyar Attila-hagyomány igen korán, akár már a 11. században kapcsolatba kerülhetett egymással, annak bővülésére kölcsönösen hatást gyakoroltak.³⁶ Ez szépen igazolná azokat a feltételezéseket is, miszerint a Nibelungen-ének számos jelenete és hőse a korabeli magyar viszonyokból is magyarázható lenne. A német mondakör meghatározóan magyar eredetre történő visszavezetése persze tarthatatlan álláspont. Amikor Szabó Károly – részben Friedrich Schlegel nyomán – egyenesen egy „magyar Iliász nyomát” kereste benne – joggal váltotta ki többek, köztük Riedl Frigyes vagy éppen Petz Gedeon elutasítását. Hóman, majd legutóbb Simon V. Péter a magyar ősgesztát jelölte meg a német hagyomány magyar vonatkozású elemeinek forrása-ként, ami mai ismereteink szerint nem bizonyítható és tartható feltételezés.³⁷ Éppen ellenkezőleg, a kétségkívül meglévő, alakuló és bővülő hazai hagyománynak az volt a jellemzője, hogy nem jegyezték le írásban. Sőt Thuróczy, majd később Oláh Miklós akkor is csak apró részleteket tartott megörökítésre méltónak, amikor azt a 15. században bizonyíthatóan népnyelven már megénekeltek. Valóban célszerű megkülönböztetni a hazai hun mondákat, hagyományt és ezek írott lejegyzését. Kézainak Budára, a Keveaszó, Tulln és Zeiselmauer közötti harcokra, az Attila-utódok harcára vonatkozó megjegyzései mögött, sőt talán már Anonymusnak a székelyekre vonatkozó utalása mögött is joggal tételezhetünk fel korabeli mondákat, énekelte történeteket. A 10. század előtti hun Attila-hagyomány megléte azonban sokkal bizonytalanabb, számos friss tanulmány inkább annak hiányát látszik támogatni.³⁸

Alaptalan a magyar és német hagyomány merev szembeállítása: a német hagyomány hatása nem cáfolja és nem is teszi lehetetlenné egy hazai, ha úgy tetszik „magyar” hagyomány meglétét. Sokkal inkább egy mára nehezen rekonstruálható szimbiózist kell feltételeznünk, ami során a magyar hagyomány, illetve esetleg a magyarországi német hagyomány (?) is alakította a német földit, különösen a Nibelungen-éneket, és persze fordított irányban is, a német szóbeli és írott hagyomány a magyarországit. Ezt persze Arany nem tudhatta, pedig epikai hitelt kereső lelkét talán megnyugtathatta volna.

³⁶ Vö. Marczali Henrik: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Bp., 1880. 50–51., 63.

³⁷ Összefoglalóan Hóman Bálint: X. és XI. századi történeti elemek a Nibelungénekekben. Egyetemes Philológiai Közlöny, 47. évf. (1923) 44–78. és Uő: Történetírás és forráskritika. 2. kötet. Bp., 1938. 279–318.; V. Simon Péter: A Nibelung-ének magyar vonatkozásai. *Századok*, 112. évf. (1978) 271–325. A nemzetközi szakirodalomból ld. Salvini-Plawen, Luitfried: Zur Datierung des Nibelungenliedes. Bezüge zum Haus Andechs-Meranien. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 103. évf. (1995) 26–43.; Sager, Alexander: Hungarians as fremde in Medieval Germany. In: Meeting the Foreign in the Middle Ages. New York, 2002. 27–44., itt: 34.

³⁸ Sudár Balázs: Az Árpádok, Attila és a dinasztikus hagyományok. *Századok*, 150. évf. (2016) 2. sz. 431–441. Ezzel szemben az Attila hagyomány ősisége mellett érvel Szabados György: Identitásformák és hagyományok. In: Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. Szerk. Szentpétery József–Sudár Balázs–Petkes Zsolt–Lezsák Gabriella–Zsidai Zsuzsanna. Bp., 2014. 298–299.

Függelék

Kézai 9. fej.

„A német seregből azon a napon elesett Macrinus is, valamint nagyon sok német fejedelem; *Ditricust a homlokán egy nyíl sebezte meg halálosan, s szinte nyugat egész hadserege elpusztult vagy megfutamodott.*”

Thuróczy 14. fej.

„A hunok üzöbe vették, és hevesen pusztították őket, hogy bosszút álljanak a Tárnokvölgyében megölt bajtársaikért. *Ebben az ütközetben a hunok kardjától elesett Matrinus, de Detre, akit a homlokán sebzett meg egy nyíl, kimenekült ez óriási vérözönből. Ennek a nyílnak a csonkját Detre – mint mesélik – a homlokában vitte el Róma városába, a császári udvarba, a hunokkal vívott csata bizonyágaképpen, ezért hívta magát halhatatlannak, és ezért érdemelte ki, hogy a magyarok nyelvén haláltalan Detrének nevezzék mind a mai napig. Mesélik, hogy ennek a Detrének volt egy sisakja, amely annál fényesebben ragyogott, minél többet hordta.*”